

Jaszczuk, Małgorzata

Wileńskie źródła do historii medycyny w Archiwum PAN w Poznaniu

---

Medycyna Nowożytna 2/1, 141-145

1995

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Z ARCHIWÓW I BIBLIOTEK

Małgorzata Jaszcuk

Wrocław

Wileńskie źródła do historii medycyny w Archiwum PAN w Poznaniu

Od pewnego czasu badacze historii nauki zwracają uwagę na konieczność sięgnięcia do wileńskich i lwowskich źródeł historycznych, dotychczas w zasadzie nie przebadanych. W zbiorach polskich są one wielką rzadkością.

Jednym z takich źródeł są prace dyplomowe absolwentów Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Wileńskiego z lat 1824 i 1829–31 oraz absolwentów Akademii Medyko-Chirurgicznej w Wilnie z lat 1833–1841, które znajdują się w zbiorach Archiwum PAN w Poznaniu opatrzone sygnaturą P. III-70.

Zbiór stanowi 316 oprawnych rękopisów z naklejkami „Bibl. Wil. Tow. Lek.” i sygnaturami wypisanymi ołówkiem kopiowym. Sygnatura składa się z daty i *numerus currens* przez lata 1824–1841 i przez prace niedatowane (do numeru 379 włącznie). Na wewnętrznej stronie okładki znajdują się sygnatury pisane ołówkiem, prawdopodobnie nadane w okresie międzywojennym.

Rękopisy są różnej objętości, różnego formatu, z paginacją i bez, pisane w języku łacińskim i niemieckim. Pierwotnie były

własnością Cesarskiego Towarzystwa Lekarskiego Wileńskiego, gdzie kompletowano je od czasu objęcia kierownictwa Kliniki Terapeutycznej przez Jędrzeja Śniadeckiego i prawdopodobnie z jego inicjatywy. Są to prace dyplomowe pisane przez absolwentów w formie historii chorób, bowiem studenci kończący Wydział Lekarski Uniwersytetu Wileńskiego czy później Akademię Medyko-Chirurgiczną, zanim otrzymali prawo wykonywania wolnej praktyki, obowiązani byli zdać egzamin praktyczny z nauk lekarskich u profesorów Kliniki Terapeutycznej i Chirurgicznej. Każdy student miał obowiązek prowadzenia trzech chorych w Klinice Terapeutycznej. Odbywało się to pod nadzorem profesora. Student zbierał dokładny wywiad, badał pacjenta, stawiał diagnozę, proponował sposób leczenia, ordynował leki, prowadził ścisłą obserwację pacjenta i wypowiadał się co do rokowania. Każdy z tych etapów był na bieżąco korygowany przez profesora, który zastanawiał się nad słusznością dociekań studenta. Wszystko to odbywało się przy łóżku chorego. Następnie student spisywał historię choroby, którą czytał w obecności kolegów i profesora¹. Podobnie wyglądał egzamin praktyczny w Klinice Chirurgicznej. Za czasów Uniwersytetu student ostatniego roku musiał wykonać trzy operacje na zwłokach wybieranych losowo². Oprócz tego obowiązany był również asystować przy porodzie i opisać historię porodu i połogu³.

W Akademii Medyko-Chirurgicznej egzamin kliniczny z chirurgii odbywał się nieco inaczej. Operacje wykonywał sam profesor, zawsze w obecności uczniów. Czasem zdarzało się, że wyręczał się swoimi studentami, ale zawsze był przy tym obecny. Jeden ze studentów piątego kursu opiekował się chorym przed i po operacji i pisał historię choroby⁴. W Klinice Położniczej, podobnie jak za czasów uniwersyteckich, każda ciężarna oddawana była pod opiekę studentowi, który asystował przy porodzie i pisał historię porodu i połogu⁵. Jednak liczba pacjentek w Klinice Położniczej była niewystarczająca, aby każdy student mógł prowadzić jedną rodzącą. Aby temu zaradzić, ówczesny kierownik Katedry prof. Mikołaj Mianowski przydzielił pomocników każdemu ordynatorowi, obowiązanemu pisać historię porodu, pomocników (czterech w Uniwersytecie i pięciu-sześciu w Akademii), którzy

---

¹ J. Bieliński, *Stan nauk lekarskich za czasów Akademii Medyko-Chirurgicznej Wileńskiej bibliograficznie przedstawiony*, Warszawa 1888, s. 436–437.

² J. Bieliński, *Uniwersytet Wileński (1579–1831)*, Kraków 1899–1900, T. 2, s. 252.

³ *Ibidem*, T. 1, s. 166.

⁴ J. Bieliński, *Stan nauk lekarskich...*, *op.cit.*, s. 453.

⁵ *Ibidem*, s. 466.

mieli obowiązek obserwować przebieg porodu i położu na równi z ordynatorem, lecz nie przedstawiali na piśmie historii⁶.

Historie chorób, po przejrzeniu ich przez profesora lub adiunkta, studenci albo pomocnicy przy klinikach wpisywali do osobnego protokołu, zwanego „Lectus”.

Trudno jest dzisiaj ustalić liczbę rękopisów będących niegdyś w posiadaniu Towarzystwa Lekarskiego Wileńskiego. Pewne jest, że w 1932 r. „nie opracowano jeszcze około 2.000 rękopisów (przeważnie historie chorób)”⁷.

Zbiór prac dyplomowych został przewieziony do Poznania przez profesora Adama Wrzoska, prawdopodobnie w latach 1935–1939. W tym okresie bowiem profesor Adam Wrzosek pracował w Zakładzie Historii Medycyny Uniwersytetu im. Stefana Batorego w Wilnie i prawdopodobnie wówczas je wypożyczył. W czasie okupacji hitlerowskiej rękopisy były chronione u różnych znajomych profesora w Poznaniu i okolicy. Po wojnie pieczołowicie przechowywano je w mieszkaniu profesora, starannie ułożone i zapakowane. Prawdopodobnie profesor Wrzosek nosił się z zamiarem ich opracowania, jednak nigdy tego nie zrealizował. Po jego śmierci spadkobierczyni przekazała kolekcję wileńską do Archiwum Polskiej Akademii Nauk w Poznaniu⁸.

Należy nadmienić, że nie jest to kompletny zbiór; część (ok. 50 vol.) znajduje się w Głównej Bibliotece Lekarskiej w Warszawie. Chronologiczno-statystyczne zestawienie zbioru wileńskiego zawierają tabele I i II.

Zbiór profesora Adama Wrzoska można podzielić na dwie części. Pierwszą stanowią 72 rękopisy z lat 1824 i 1829–31, a więc z czasów uniwersyteckich (tab. I). Są one różnych formatów (8°, 4°, folio) i różnej objętości, ale wszystkie oprawne są w tzw. „marmurek”. Sposób oprawy wskazuje na tę samą introligatornię, jednak nigdzie nie znalazłam znaku firmowego pracowni.

Tabela I. Statystyczne zestawienie liczby prac dyplomowych absolwentów Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Wileńskiego

Lata	1824	1829	1830	1831
Liczba historii chorób w vol.	1	45	24	2

⁶ *Ibidem*, s. 475.

⁷ A. Safarewicz, *Biblioteka Wileńskiego Towarzystwa Lekarskiego*, [w:] *Biblioteki Wileńskie*. Praca zbiorowa pod red. A. Łysakowskiego, Wilno 1932, s. 112.

⁸ Fragment spuścizny rękopiśmiennej prof. dra Adama Wrzoska (1875–1965), maszynopis nie publikowany oprac. Anna Marciniak.

Rękopisy zawierają przeważnie po pięć historii chorób: trzy z kliniki terapeutycznej i dwie z chirurgicznej. W nielicznych znajduje się jeszcze szóstą, zawierającą opis przebiegu porodu i położu. Zdarzają się jednak również i takie, które zawierają cztery, a nawet trzy historie.

Każda historia choroby zawiera dokładny wywiad, opis przebiegu badania lekarskiego, diagnozę, przebieg choroby, stosowane środki i sposoby terapeutyczne oraz epikryzę. Pisane są przeważnie w języku łacińskim, nieliczne w niemieckim, jedynie na karcie tytułowej znajduje się tekst w języku polskim następującej treści: „Komunikują się członków Oddziału Medycznego do przeczytania historii sześciu chorób w klinice medycznej i chirurgicznej leczonych przez ...”. Po tej formułce zamieszczony jest autograf dziekana profesora Mikołaja Mianowskiego, skład audytorium i często podpisy przy nazwiskach profesorów z adnotacją „Legi”. Po historiach chorób z Kliniki Terapeutycznej widnieje autograf profesora Jędrzeja Śniadeckiego, natomiast po historiach z kliniki chirurgicznej – profesora Konstantego Porcyanko.

Należy dodać, że zwraca uwagę elegancja opracowania: staranna kaligrafia, ładny papier (dość często papier czerpany), na którym w pojedynczych egzemplarzach znajdują się znaki wodne z napisem „Pro Patria” i herbem.

Druga część zbioru to rękopisy z lat 1832–1841, czyli z okresu Akademii Medyko-Chirurgicznej, aż do jej zamknięcia i przeniesienia do Kijowa, w liczbie 244 wolumentów (tab. II). Układ wewnętrzny historii choroby nie uległ zmianie, natomiast karty tytułowe przeważnie pisane są w języku łacińskim.

Tabela II. Statystyczne zestawienie liczby prac dyplomowych absolwentów Akademii Medyko-Chirurgicznej

Lata	1832/35	1833/34	1834/35	1835/36	1836/37	1837/38	1840/41
Liczba historii chorób w vol.	48	14	55	50	43	32	2

Oprócz historii chorób znajduje się tu 15 wolumentów ksiąg zwanych „Lectus”, w których zapisywano kopie historii chorób i 1 wolumen zawierający historie chorób pacjentów leczonych ambulatoryjnie.

Daje się zauważyć niższy poziom opracowania rękopisów: pismo mniej staranne, często brakuje ozdobnej okładki, a strona tytułowa stanowi kartę okładki, często nie podawano składu au-

dytorium, nie ma autografów profesorów Śniadeckiego i Porcyanko. W wielu rękopisach są defekty w postaci powycinanych fragmentów kart. W niektórych pracach znajdują się luźne kartki z adnotacją pomocników przy klinikach poświadczającą, że dane historie chorób zostały wpisane do ksiąg protokolarnych.

W zbiorze rękopisów wileńskich znajdują się prace dyplomowe ludzi, którzy zaznaczyli się później na polu naukowym i medycznym, np.: Mendla Trachtenberga, późniejszego członka honorowego Towarzystwa Lekarskiego Wileńskiego czy Anicetego Regniera, długoletniego, zasłużonego bibliotekarza Towarzystwa Lekarskiego Wileńskiego. Interesująca wydaje się też praca Ludwika Bierkowskiego potwierdzająca stopień naukowy uzyskany w Lipsku.

Przedstawiony powyżej zbiór stanowi dużą wartość archiwalną i cenne źródło do badań stanu wiedzy medycznej i wileńskiego ośrodka akademickiego w XIX wieku.